

سرمایه اجتماعی و توسعه در استان های ایران

ابوالقاسم حیدرآبادی^۱، ابراهیم صالح آبادی^۲

چکیده

سرمایه اجتماعی به عنوان سازه یا مفهومی پیچیده و چند وجهی، دارای گونه ها، سطوح، جنبه های عینی و ذهنی، عوامل، پیامدها و ویژگی هایی است که در دیدگاه های نظری و منابع تجربی، آن چنان که باید و شاید، تصریح نشده اند. این مفهوم هر چند در متون جامعه شناسی به موضوعی فراگیر تبدیل شده است؛ ولی در حوزه اقتصاد توجه کمتری به آن صورت گرفته است. در این مقاله سعی داریم با مرور منابع در دسترس، نتایجی را که محققان در حوزه اقتصاد در رابطه با تاثیرات اقتصادی سرمایه اجتماعی به دست آورده اند؛ بررسی کرده و رابطه سرمایه اجتماعی را با توسعه در ایران نشان دهیم. عامترین نتیجه ای که از مرور ادبیات سرمایه اجتماعی در ایران بدست می آید؛ عدم توافق و اجماع محققان بر روی شاخص های سرمایه اجتماعی در ایران است. این محققان از معرف های متعدد و متضادی برای سنجش سرمایه اجتماعی استفاده نموده اند. نتایج تحقیق نشان داد که نه تنها رابطه مثبتی بین توسعه و سرمایه اجتماعی در ایران وجود ندارد؛ بلکه این رابطه منفی است. این رابطه به ماهیت فرایند توسعه در ایران برمی گردد؛ زیرا توسعه در ایران دولتی بوده و تحت تاثیر حوزه اقتصاد قرار ندارد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، توسعه اقتصادی، ایران و رابطه منفی.

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۰۳/۱۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۰/۱۴

^۱ استادیار گروه جامعه شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بابل، بابل، ایران (نویسنده مسئول) (Email: ashahin2000@yahoo.com)

^۲ استادیار جامعه شناسی سیاسی دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (Email: abrahimsalehabadi@yahoo.com)

مقدمه

سرمایه اجتماعی^۱ در چند دهه اخیر به عنوان یکی از مهمترین مباحث در میان اندیشمندان شاخه های مختلف علوم اجتماعی و انسانی مطرح شده است. سرمایه اجتماعی مفهومی فراارشته ای است که اخیراً مورد توجه بسیاری از رشته های علوم انسانی قرار گرفته است. این مفهوم در واقع پل ارتباطی مهمی بین اقتصاد، جامعه شناسی و علوم سیاسی است که با نگرشی جدیدتر به بررسی ارزش های اجتماعی، به ویژه ارتباطات مردمی برای دستیابی به اهداف مشترک در سطح کلان می پردازد (فیلد، ۱۳۸۴: ۱۲-۱۱). سنجش تاثیرات سرمایه اجتماعی بر جنبه های مختلف زندگی، از بهداشت و سلامت تا حاکمیت و جامعه مدنی، موضوعاتی هستند که دلمشغولی بسیاری را ایجاد نموده اند.

در اکثر مطالعات، محققان رابطه بین سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی (رشد) را، به لحاظ نظری، مثبت فرض کرده و در کارهای عملی و تجربی به این امر رسیده اند که با افزایش سرمایه اجتماعی، سطح و میزان توسعه اقتصادی نیز افزایش می یابد. این گزاره به ظاهر درست، به نظر ما در شرایطی صحیح است که ما به ماهیت توسعه اشاره نماییم. هر چه توسعه مبتنی بر توسعه روابط اجتماع باشد و از درون فرایند اعتماد موجود در اجتماع و جامعه ناشی شود؛ رابطه بین توسعه اقتصادی و سرمایه اجتماعی مثبت است و هر چه توسعه بیرونی باشد و دولتها بدون توجه به اعتمادسازی، مصر به انجام توسعه باشند؛ سرمایه اجتماعی نه تنها موجب توسعه نمی شود؛ بلکه مانع توسعه نیز می شود.

مسئله اساسی این است که از یک طرف، حفظ و تقویت سرمایه اجتماعی به عنوان ابزاری برای توسعه و یکی از مهمترین اهداف و ضرورت های جدید جامعه در نظر گرفته می شود؛ و از طرف دیگر سرمایه اجتماعی در ایران روز به روز به زوال و فرسایش می باشد. شواهد تجربی و نتایج مطالعات و تحقیقات انجام شده در این زمینه (با وجود فقر پژوهش در باره سرمایه اجتماعی در ایران) گویای فرسایش سرمایه اجتماعی در چند دهه اخیر می باشند. در حالیکه مکانیزم مناسبی برای جایگزینی و باز تولید آن وجود ندارد. شاهد این مدعا افول میزان "اعتماد اجتماعی" به عنوان یکی از شاخصهای مهم سرمایه اجتماعی، از حدود ۵۰ درصد در سال ۱۳۵۳ به حدود ۱۰ درصد در سال ۱۳۸۲ می باشد که در مقایسه با روندهای مشاهده شده در سایر کشورها این کاهش چشمگیر در فاصله زمانی نسبتاً کوتاه، قابل تأمل بسیار و نگران کننده است (کازمی پور، ۱۳۸۳؛ مدنی قهفرخی، ۱۳۸۳؛ شارع پور، ۱۳۸۰؛ دینی ترکمانی، ۱۳۸۵). بنابراین مسئله اساسی فرسایش و کاهش تدریجی سرمایه اجتماعی در ایران است. لذا دلیل اصلی طرح بحث سرمایه اجتماعی و سنجش آن در واقع دغدغه هایی است که نسبت به کاهش نقش و تأثیر این عنصر بر کنش کنشگران اجتماعی وجود دارد. سرمایه اجتماعی همچنین بواسطه نقش مهمی که در توسعه ایفاء می نماید و کارکردهای مثبت و منفی که برای جامعه دارد، اهمیت مهمی برای تقویت آن احساس می شود. بنابراین برای بررسی این مهم، لازم است که درباره نحوه تأثیر این عامل در توسعه در مناطق مختلف جامعه پژوهش علمی صورت پذیرد تا بتوان با تکیه بر نتایج و یافته های حاصله برنامه ریزیها و سیاستگذاری های لازم در خصوص توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی در سطوح تحلیل خرد و کلان (فرد و جامعه) را به نحو شایسته ای انجام داد.

سرمایه اجتماعی و توسعه

در سال های اخیر اقتصاددانان به سرمایه اجتماعی به عنوان یک عامل مهم در عملکرد اقتصاد کلان توجه زیادی کردند. مطالعات جدی در حوزه سرمایه اجتماعی با مطالعه پوتنام و همکارانش (۱۹۹۳) شروع شد و با مطالعه فوکویاما اهمیت سرمایه اجتماعی در حوزه اقتصاد افزایش یافت. سرمایه اجتماعی از راه های گوناگونی بر اقتصاد تاثیر می گذارد. در ادبیات اقتصادی، رویکردهای موجود به تاثیرات اقتصادی سرمایه اجتماعی را می توان در دو گروه تقسیم بندی نمود:

۱- رویکردهای کلان نهادگرا که عمدتاً بر تحقیقات بین کشوری استوار بوده است. هر چند در تحقیقات از این نوع ممکن است از اصطلاح سرمایه اجتماعی به طور مشخص استفاده نشده است و از مفاهیمی مانند انسجام اجتماعی، قابلیت‌های اجتماعی استفاده شده است.

۲- رویکردهای خرد که تأثیرات سرمایه اجتماعی را در عملکرد بنگاه‌ها بررسی نموده است. در این رویکرد عمدتاً بر نقش سرمایه اجتماعی در ساختن شبکه‌های حمایتی مورد نیاز کارآفرینان و بنگاه‌ها که عامل مهمی در دستیابی به سرمایه، بازار مصرف و همکاری‌های بین بنگاهی است، تأکید می‌شود.

به نظر می‌رسد می‌توان در موارد زیر بین کارکرد های سرمایه اجتماعی و بهبود عملکرد اقتصادی رابطه برقرار نمود:

۱- کاهش هزینه مبادله (هزینه قیمت گذاری، هزینه انتخاب فروشنده، هزینه مذاکره و تنظیم قرارداد و هزینه پیگیری و نظارت بر قرارداد): هر قدر در یک جامعه اعتماد متقابل بین مردم بیشتر باشد، هزینه مبادله کاهش می‌یابد. افزایش اعتماد به کاهش مقررات و قوانین مورد نیاز برای برقراری قراردادها در جامعه کمک در ادبیات اقتصادی وجود می‌کند. مساله معروفی به نام معمای زندنی دارد که به نقش عدم اعتماد در پایین آوردن کارآیی اقتصادی توجه می‌دهد. در این مساله نشان داده می‌شود که اگر دو زندانی به یکدیگر اعتماد نداشته باشند، نتیجه نهایی بازی آن‌ها به سمت نقطه ای تمایل می‌یابد که به ضرر هر دو آن‌ها است و هر قدر میزان اعتماد بیشتر می‌شود. بالا رفتن اعتماد افزایش یابد، تمایل به راه حل‌های همکاریانه بین مردم یک جامعه شاخصی برای بالا بودن سرمایه اجتماعی در آن جامعه است و کمک می‌کند در فعالیت‌های اقتصادی مشابه رفتار بازی زندانی راه حل‌های همکاریانه تر که دارای نتایج بیشتری برای هر دو طرف است بیشتر دنبال شود.

۲- رفع عدم تقارن اطلاعاتی: عضویت در شبکه‌های اجتماعی باعث افزایش قدرت دسترسی افراد به اطلاعات می‌شود. عدم تقارن‌های اطلاعاتی بین بنگاه‌ها و مصرف‌کنندگان باعث دور شدن بازارها از کارآیی نهایی خود می‌شود.

۳- کاهش سواری مجانی: تمایل به همکاری متقابل رفتارهای سودجویانه در قالب سواری مجانی را کاهش می‌دهد. تحقیقات نشان می‌دهد زمانی که افراد احتمال برخورد بیشتری را با فرد دیگری بدهند، رفتار آنها از سواری مجانی دور می‌شود. به این ترتیب سرمایه اجتماعی انگیزه تولید برون داد منفی را در جوامع کاهش می‌دهد. موضوع را با یک مثال توضیح می‌دهیم. بنگاهی که در یک منطقه مسکونی آلودگی شیمیایی یا ذرات معلق در هوا تولید کرده و موجب ضرر و زیان سایر بنگاهها (مثلاً رستوران یا خشکشویی) مجاور می‌شود، با هزینه این بنگاه‌ها سواری مجانی انجام می‌دهد. بنگاه‌های دیگر برای کاهش اثرات منفی کارکرد بنگاه اول باید متوسل به قانون شوند. سرمایه اجتماعی در این جا می‌تواند فعال شده و از طریق کاهش دادن تمایل بنگاه اول به تولید آلودگی و یا یافتن راه حل‌های مشترک بین افراد برون داد منفی برای جامعه را کاهش دهد.

با توجه به چنین ادبیاتی می‌توان فرض را بر تأثیرگذاری مثبت سرمایه اجتماعی بر توسعه بنا نهاد و این گزاره را به عنوان فرضیه بیان کرد: بنابراین به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی باعث توسعه می‌شود.

روش شناسی

تحقیق حاضر تحقیقی است که از نوع تحلیل ثانویه در زمینه سرمایه اجتماعی استفاده نموده است. این نوع داده‌ها از نوع تحقیقات توصیفی با استفاده از روش پیمایشی^۱ یا زمینه‌یابی محسوب می‌گردد که با بررسی نمونه آماری گویا از جمعیت، بدنبال تعمیم نتایج به جمعیت آماری می‌باشد.

با توجه به این که موضوع تحقیق حاضر، بررسی رابطه توسعه اقتصادی و سرمایه اجتماعی در میان استانهای کشور است، واحد تحلیل در این تحقیق، استانهای کشور می‌باشد. منظور از سرمایه اجتماعی در این مقاله استفاده از شاخص‌های زیر است:

۱. شاخص های استفاده شده در تحقیق سعادت شامل اعتماد، مشارکت در انتخابات، مشارکت جمعی، جرم، صداقت و آگاهی عمومی می شود (سعادت، ۱۳۸۵: ۱۸۴).
 ۲. شاخص های استفاده شده در تحقیق حسینی و همکاران
 - بعد ساختاری- غیررسمی: رفت و آمد خانوادگی و دید و بازدید با همکاران
 - بعد ساختاری- تعمیم یافته: شرکت در جشن و سرور، نماز جماعت و جمعه، عضویت در بسیج، انجمن و غیره
 - بعد ساختاری- نهادی: میزان مشارکت در انتخابات
 - بعد شناختی- غیر رسمی: اعتماد و میزان مشورت با خانواده و دوستان و غیره
 - بعد شناختی- تعمیم یافته: اعتقاد به رواج گذشت و امانتداری و غیره
 - بعد شناختی- نهادی: میزان اعتماد به قضات، روحانیت و غیره (حسینی و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۶).
 ۳. شاخص های استفاده شده در تحقیق عبداللهی و همکاران
 - روابط انجمنی- شبکه روابط با گروهها و نهادها
 - هنجارها و اعتماد اجتماعی
 - پیوندها و اعتماد بین فردی
 - همبستگی و انسجام اجتماعی
 - حمایت اجتماعی (عبداللهی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۱۲؛ عبداللهی، ۱۳۸۶: ۴۵).
- منظور از توسعه اقتصادی در این مقاله استفاده از شاخص های زیر است:
- ۱- میزان توسعه استانها در سال ۱۳۷۶ (تحقیق بختیاری و همکاران)
 - ۲- میزان امید به زندگی استانها در سال ۱۳۸۱ (تحقیق حسینی زاده و همکاران)
 - ۳- میزان توسعه آموزشی استانها در سال ۱۳۸۱ (تحقیق حسینی زاده و همکاران)
 - ۴- میزان درآمد سرانه استانها در سال ۱۳۸۱ (تحقیق حسینی زاده و همکاران)
 - ۵- میزان توسعه انسانی استانها در سال ۱۳۸۱ (تحقیق حسینی زاده و همکاران)
 - ۶- میزان درآمد سرانه استانها در سال ۱۳۸۰ (تحقیق بختیاری و همکاران)
 - ۷- میزان درآمد سالانه استانها در سال ۱۳۸۰
 - ۸- میزان توسعه استانها در سال ۱۳۸۰ (تحقیق بختیاری و همکاران)
 - ۹- میزان ضریب جینی استانها در سال ۱۳۷۹ (تحقیق ابونوری و همکاران)
 - ۱۰- میزان محصول خالص داخلی در سال ۱۳۷۹ (تحقیق ابونوری و همکاران)
 - ۱۱- میزان تورم استانها در سال ۱۳۷۹ (تحقیق ابونوری و همکاران)
 - ۱۲- میزان درآمد مالیاتی استانها در سال ۱۳۷۹ (تحقیق ابونوری و همکاران).
 - ۱۳- نسبت سهم تولید ناخالص داخلی به جمعیت استان در سال ۱۳۷۹
 - ۱۴- سهم استان در تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۷۹
 - ۱۵- ضریب جینی

سرمایه اجتماعی در ایران

علیرغم تلاش های نظری و تجربی انجام گرفته، هنوز در ارتباط با مفهوم سرمایه اجتماعی، با مسایل بینشی و روشی عدیده ای چون تقلیل گرایی و نقص مبانی نظری و ابزار اندازگیری، تداخل بین عوامل، شاخصها و پیامدهای سرمایه اجتماعی، توصیفی بودن و

ضعف انسجام نسری منابع تجربی و ... رو برو هستیم. با عنایت به متون تجربی که در زمینه سرمایه اجتماعی در ایران وجود دارد؛ می توان به عامترین مسائلی که در این زمینه وجود دارد، توجه کرد که عبارتند از:

۱. استفاده از شاخص های متفاوت برای سنجش سرمایه اجتماعی. به عنوان مثال آقای سعادت (۱۳۸۵) در تحقیق خویش از مولفه هایی استفاده کرده است که مولفه جرم در آن نکته مهمی محسوب می شود. در حالیکه عبداللهی و همکار (۱۳۸۶) از حمایت اجتماعی به عنوان شاخص استفاده نموده است. حسینی و همکاران (۱۳۸۶) بر اساس تحلیل ثانویه از پیمایشهای انجام گرفته توسط وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی از ابعاد متفاوتی سخن گفته اند. جدول زیر شاخص های مورد استفاده محققان را نشان می دهد.

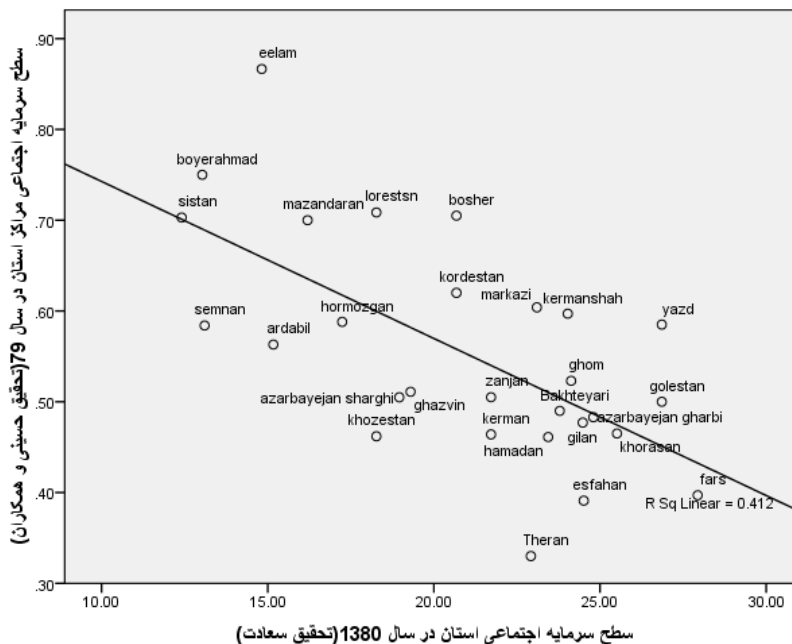
شاخص های استفاده شده در تحقیق عبداللهی و همکار	شاخص های استفاده شده در تحقیق حسینی و همکاران	شاخص های استفاده شده در تحقیق سعادت
روابط انجمنی - شبکه روابط با گروهها و نهادها هنجارها و اعتماد اجتماعی پیوندها و اعتماد بین فردی همبستگی و انسجام اجتماعی حمایت اجتماعی (عبداللهی و همکار، ۱۳۸۶: ۲۱۲).	بعد ساختاری- غیر رسمی: رفت و آمد خانوادگی و دید و بازدید با همکاران بعد ساختاری- تعمیم یافته: شرکت در جشن و سرور، نماز جماعت و جمعه و غیره بعد ساختاری- نهادی: میزان مشارکت در انتخابات بعد شناختی- غیر رسمی: اعتماد و میزان مشورت با خانواده و دوستان بعد شناختی- تعمیم یافته: اعتقاد به رواج گذشت و امانتداری و غیره بعد شناختی- نهادی: میزان اعتماد به قضات، روحانیت و غیره (حسینی و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۶).	اعتماد مشارکت در انتخابات مشارکت جمعی جرم صداقت آگاهی عمومی

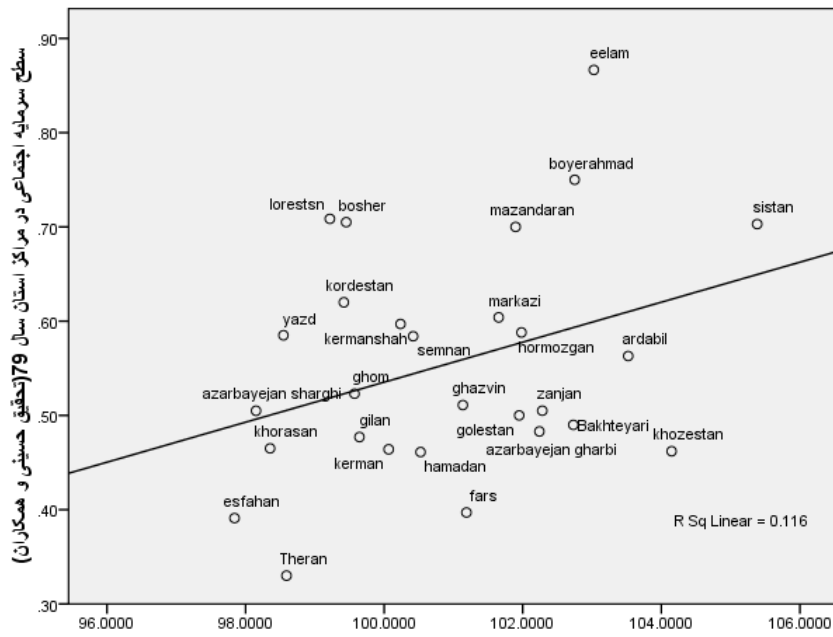
۲. سنجش سرمایه اجتماعی در ایران توسط محققان به نتایج واحدی نرسیده است. یافته های بدست آمده از تحلیل محققان نشان می دهد که اجماع نظری در این زمینه وجود ندارد. به عنوان نمونه، بین نتایج تحقیق آقای سعادت (۱۳۸۵) از یک سو و تحقیق حسینی و همکاران (۱۳۸۶) و عبداللهی و همکار (۱۳۸۶) از سوی دیگر، رابطه معکوسی را نشان می دهد. به عبارت دیگر در این تحقیقات، میزان سرمایه اجتماعی برای هر استان متفاوت است. به عنوان مثال سرمایه اجتماعی مرکز استان ایلام در تحقیق حسینی و عبداللهی در حد بالا است، ولی در تحقیق سعادت در حد پایین قرار دارد. نمودار زیر نتایج این تحقیقات را نشان می دهد.

استان	رتبه سرمایه اجتماعی در مراکز استان سال ۸۵ (عبداللهی و همکاران)	رتبه سرمایه اجتماعی در مراکز استان ۱۳۷۹ (حسینی و همکاران)	رتبه سرمایه اجتماعی در استان سال ۱۳۸۰ (سعادت)
آذربایجان شرقی	۱	۱۷	۱۹
آذربایجان غربی	۹	۲۰	۵
اردبیل	۳	۱۳	۲۴
اصفهان	۲۹	۲۷	۶
ایلام	۴	۱	۲۵
بوشهر	۲۲	۴	۱۶
تهران	۲۵	۲۸	۱۳
چهارمحال بختیاری	۶	۱۹	۱۰
خراسان	۲۷	۲۲	۴
خوزستان	۲	۲۴	۲۱
زنجان	۷	۱۶	۱۴
سمنان	۱۸	۱۲	۲۶

سیستان	۱	۵	۲۸
فارس	۱۹	۲۶	۱
قزوین	۱۵	۱۵	۱۸
قم	۲۱	۱۴	۸
کردستان	۲۳	۷	۱۷
کرمان	۱۹	۲۳	۱۵
کرمانشاه	۱۷	۹	۹
کهگیلویه ویرا احمد	۵	۲۷	۲
گلستان	۱۱	۱۸	۳
گیلان	۲۰	۲۱	۷
لرستان	۲۴	۳	۲۰
مازندران	۱۲	۶	۲۳
مرکزی	۱۳	۸	۱۲
هرمزگان	۱۰	۱۰	۲۲
همدان	۱۶	۲۵	۱۱
یزد	۲۶	۱۱	۲

نمودارهای زیر رابطه شاخص های سرمایه اجتماعی مورد استفاده محققان را نشان می دهد. نتایج تحقیق حسینی و همکاران و عبداللهی از یک سو، و نتایج تحقیق سعادت از سوی دیگر، تباین زیادی دارند؛ در حالیکه نتایج تحقیق حسینی با نتایج تحقیق عبداللهی هماهنگی بیشتری دارند.

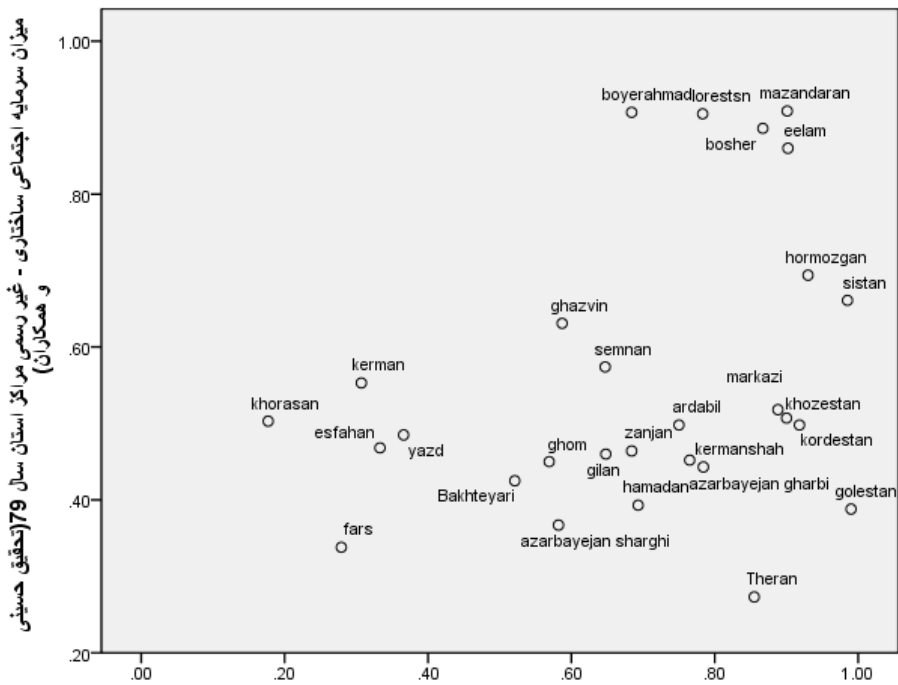

سطح سرمایه اجتماعی در مراکز استانها سال 1385 (تحقیق عبداللهی و همکاران)

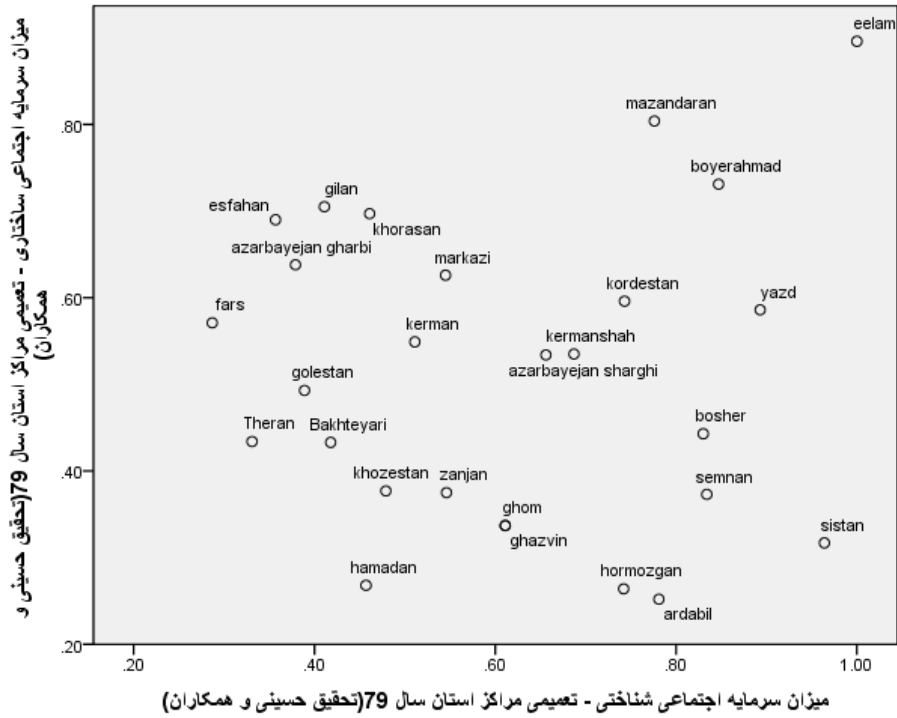
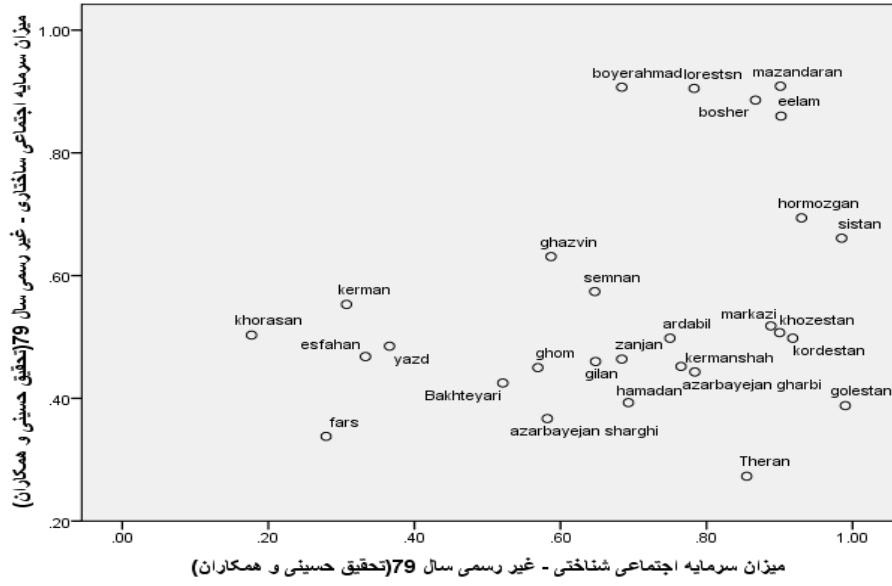
با حذف استان تهران و ایلام رابطه بین این دو متغیر تغییر نمی کند، ولی ضعیفتر می شود.

۳. بین ابعاد سرمایه اجتماعی رابطه مستقیم وجود ندارد. به عنوان نمونه بین بعد ساختاری - غیر رسمی سرمایه اجتماعی و بعد

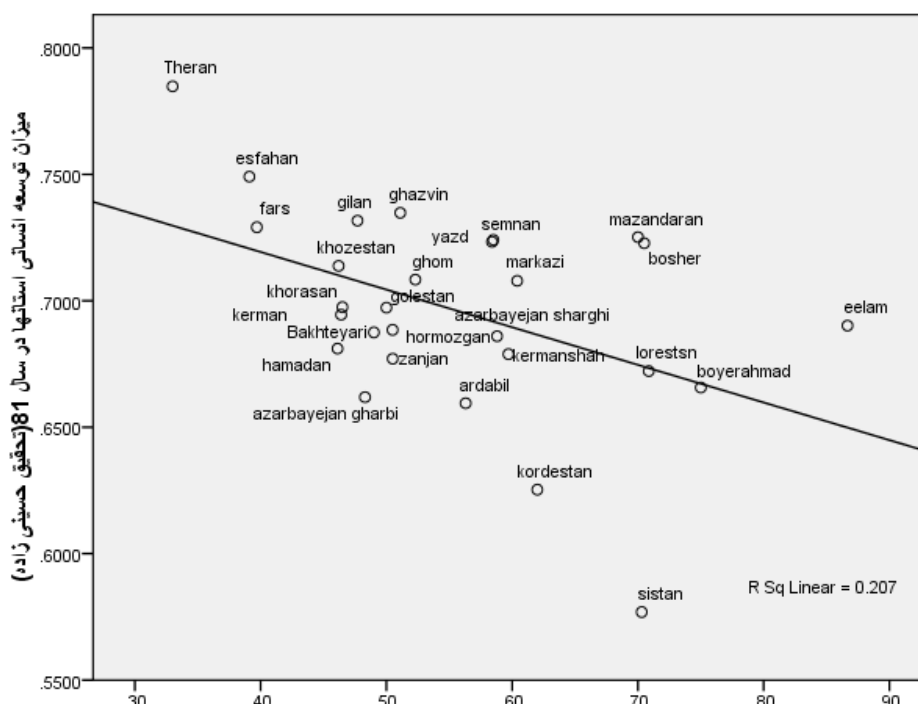
شناختی - غیر رسمی سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد.

میزان سرمایه اجتماعی شناختی - غیر رسمی مراکز استان سال 79 (تحقیق حسینی و همکاران)

با حذف استان ایلام و سیستان از تحلیل رابطه تغییر نمی کند.

میزان سرمایه اجتماعی مراکز استانها در سال 1379 (تحقیق حسینی و همکاران)

سرمایه اجتماعی هزینه های دولتی

در بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با هزینه های دولتی رابطه منفی بین آنها وجود دارد. به این معنا که با کاهش سرمایه اجتماعی در استانهای کشور هزینه های دولتی افزایش پیدا می کند. جدول زیر این مطلب را نشان می دهد.

		میزان سرمایه اجتماعی مراکز استانها در سال ۷۹ (حسینی و همکاران)
میزان هزینه های دولتی استانها در سال ۱۳۷۹ (ابونوری و همکاران)	ضریب پیرسون	-۰.۵۶۸**
	معناداری	.۰۰۲
میزان هزینه های دولتی استانها در سال ۱۳۸۰ (ابونوری و همکاران)	ضریب پیرسون	-۰.۵۸۵**
	معناداری	.۰۰۱

سرمایه اجتماعی و محصول خالص داخلی استان ها

در بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با میزان محصول خالص داخلی استانها رابطه منفی بین آنها وجود دارد. به این معنا که با کاهش سرمایه اجتماعی در استانهای کشور محصول خالص داخلی استانها افزایش پیدا می کند. جدول زیر این مطلب را نشان می دهد.

		میزان سرمایه اجتماعی مراکز استانها در سال ۷۹ (حسینی و همکاران)
میزان محصول خالص داخلی در سال ۱۳۷۹ (ابونوری و همکاران)	ضریب پیرسون	-۰/۴۳۸
	معناداری	۰/۰۲۰
میزان محصول خالص داخلی در سال ۱۳۸۰ (ابونوری و همکاران)	ضریب پیرسون	-۰/۴۷۷
	معناداری	۰/۰۱۰

سرمایه اجتماعی و درآمد

جدول زیر همبستگی بین ابعاد سرمایه اجتماعی و میزان درآمد استانها را نشان می دهد. روابط سایر متغیرها هر چند دارای همبستگی منفی دارند؛ به لحاظ آماری معنادار نیستند.

		سرمایه اجتماعی بعد شناختی - تعمیم یافته ۷۹		سرمایه اجتماعی بعد شناختی - نهادی ۷۹		سرمایه اجتماعی کل مراکز استانه در سال ۱۷۹	
		پیرسون	معناداری	پیرسون	معناداری	پیرسون	معناداری
میزان درآمد مالیاتی استانها در سال ۷۹ (ابوری و همکاران)	پیرسون	-0.551		-0.514		-0.679	
	معناداری	0.002		0.006		0.000	
میزان درآمد مالیاتی استانها در سال ۸۰ (ابونوری و همکاران)	پیرسون	-0.539		-0.489		-0.617	
	معناداری	0.003		0.010		0.000	
میزان درآمد مالیاتی استانها در سال ۸۱	پیرسون	-0.532		-0.482		-0.606	
	معناداری	0.004		0.011		0.001	
میزان درآمد سرانه استانها در سال ۱۳۸۱ (حسینی زاده و همکاران)	پیرسون	-		-		-0.420*	
	معناداری	-		-		0.026	

سرمایه اجتماعی و تورم

جدول زیر همبستگی بین سرمایه اجتماعی و میزان تورم استانهای کشور را نشان می دهد. روابط متغیرها هر چند دارای همبستگی منفی بودند؛ اما به لحاظ آماری معنادار نیستند. بین تورم و ابعاد سرمایه اجتماعی نیز هیچ گونه ارتباط معناداری وجود ندارد.

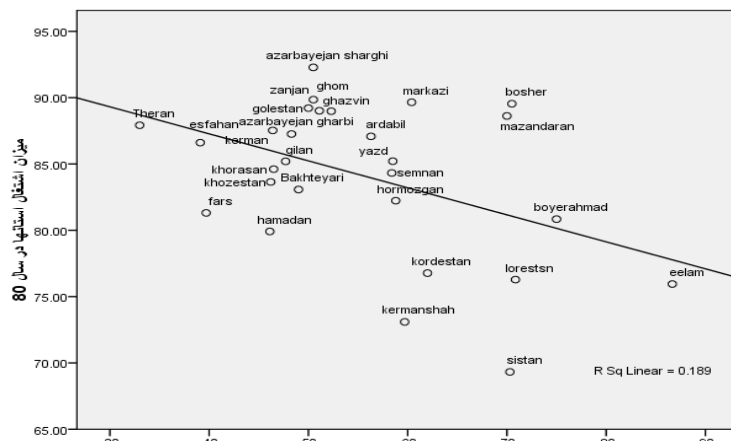
		میزان سرمایه اجتماعی استان ۱۳۸۰ (سعادت)		میزان سرمایه اجتماعی مراکز استانها در سال ۷۹ (حسینی و همکاران)	
		ضریب پیرسون	معناداری	ضریب پیرسون	معناداری
میزان تورم استانها در سال ۱۳۷۹ (ابونوری و همکاران)	ضریب پیرسون	-0.334		0.106	
	معناداری	0.082		0.593	
میزان تورم استانها در سال ۱۳۸۰ (ابونوری و همکاران)	ضریب پیرسون	0.193		-0.290	
	معناداری	0.324		0.134	

سرمایه اجتماعی و اشتغال

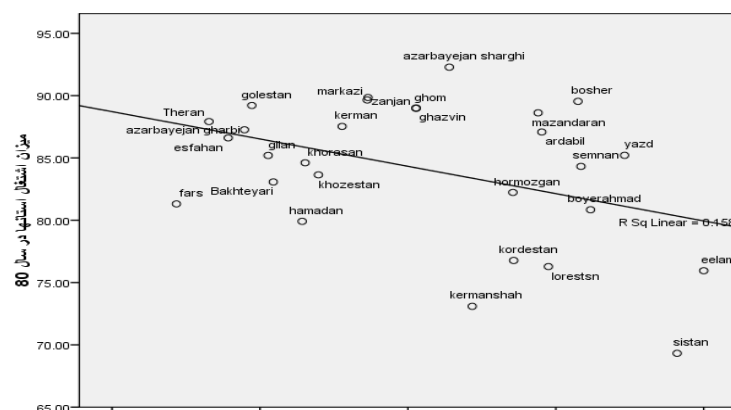
جدول زیر همبستگی ها بین میزان اشتغال و میزان سرمایه اجتماعی را نشان می دهد.

	بعد شناختی - غیر رسمی ۷۹		بعد شناختی - تعمیم یافته ۷۹		بعد شناختی - غیر رسمی ۷۹		میزان سرمایه اجتماعی کل استانها در سال ۷۹	
	پیرسون	معناداری	پیرسون	معناداری	پیرسون	معناداری	پیرسون	معناداری
	میزان اشتغال استانها (۱۳۸۰)			-0.398*	0.036	-0.454*	0.017	-0.435*
میزان اشتغال استانها (۱۳۷۹)	-0.374*	0.050						

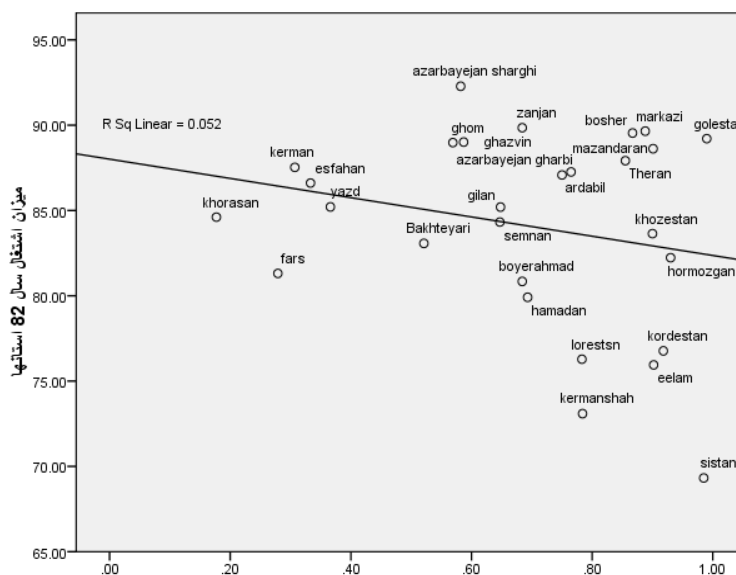
همچنانکه جدول نشان می دهد، رابطه منفی بین میزان اشتغال و میزان سرمایه اجتماعی وجود دارد. نمودارهای زیر این رابطه را بهتر نشان می دهند.

میزان سرمایه اجتماعی کل در مراکز استانها در سال 79 (حسینی و همکاران)

میزان سرمایه اجتماعی شناختی - تعمیم یافته مراکز استانها سال 79 (حسینی و همکاران)

میزان سرمایه اجتماعی شناختی - غیر رسمی مراکز استانها سال 79 (حسینی و همکاران)

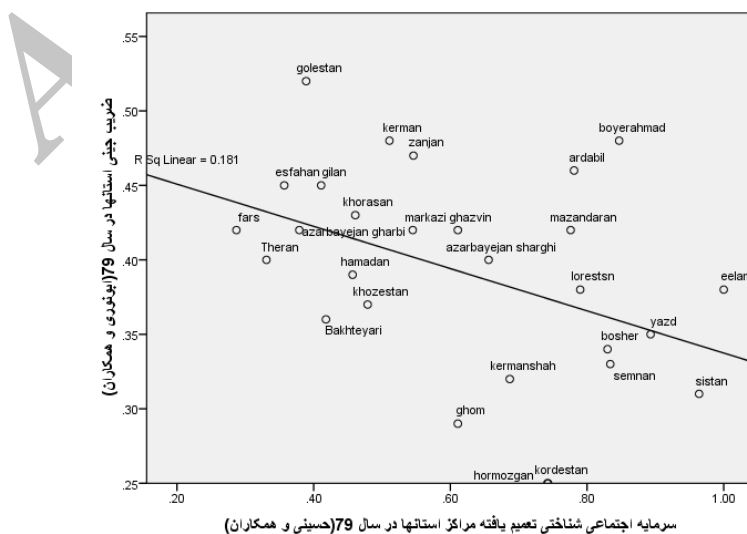
بررسی ارتباط بین میزان سرمایه اجتماعی و میزان اشتغال و نرخ مشارکت استانها در سال ۱۳۸۵ نشان می دهد که بین این متغیرها رابطه مثبتی وجود ندارد. اکثر روابط منفی و غیر معنادار است.

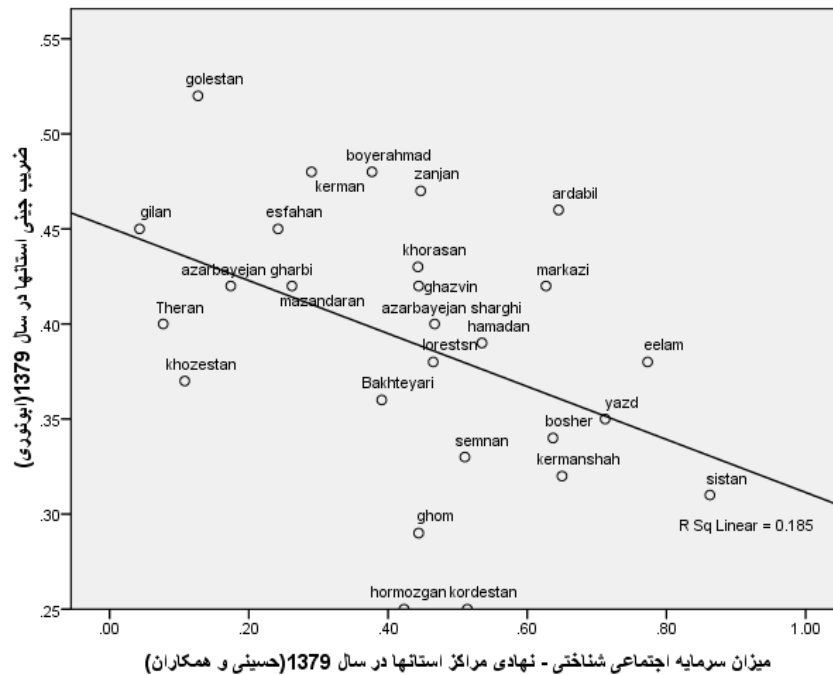
نماگر سرمایه اجتماعی (عبداللهی، ۱۳۸۶)		میزان بیکاری (۱۳۸۵)	نرخ مشارکت اقتصادی (۱۳۸۵)
روابط انجمنی	پیرسون	.088	-.055
	معناداری	.655	.779
هنجارها و اعتماد اجتماعی	پیرسون	-.073	-.243
	معناداری	.711	.214
پیوندها و اعتماد بین فردی	پیرسون	-.169	-.257
	معناداری	.389	.187
همبستگی و انسجام اجتماعی	پیرسون	.093	-.049
	معناداری	.637	.805
حمایت اجتماعی	پیرسون	.173	-.226
	معناداری	.380	.248
سرمایه اجتماعی قدیم	پیرسون	-.115	.050
	معناداری	.561	.800
سرمایه اجتماعی جدید	پیرسون	-.061	-.314
	معناداری	.757	.104
سرمایه اجتماعی کل	پیرسون	-.021	-.299
	معناداری	.916	.122

سرمایه اجتماعی و ضریب جینی

جدول و نمودارهای زیر ضریب همبستگی بین سرمایه اجتماعی و ضریب جینی را در بین استانهای کشور نشان می‌دهد.

ضریب جینی (۱۳۷۹) (بونوری و همکار)	سرمایه اجتماعی شناختی - تعمیم یافته (۱۳۷۹)		سرمایه اجتماعی شناختی - نهادی (۱۳۷۹)	
	پیرسون	معناداری	پیرسون	معناداری
	-.425*	.024	-.431*	.025

بحث و نتیجه گیری

اکثر تحقیقات نشان می دهد که بین سرمایه اجتماعی و توسعه در ایران رابطه مثبتی وجود دارد. رحمانی و همکاران نشان داده اند که در سالهای ۱۳۷۹ تا ۱۳۸۲، با ثابت بودن سایر شرایط، با افزایش یک واحد شاخص سرمایه اجتماعی، رشد اقتصادی ۰٫۱۸ درصد افزایش می یابد (رحمانی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱). وی در تحقیق دیگری نشان داد که با ثابت بودن سایر شرایط، افزایش یک واحد در میزان بی اعتمادی (چک بلامحل)، به میزان ۰٫۱۱ درصد رشد اقتصادی کاهش می یابد که بیان کننده اثر مثبت اعتماد بر روی رشد اقتصادی می باشد (رحمانی و همکار، ۱۳۸۶). تحقیقات دیگری نیز بر این امر مهر تایید می زنند. امیری و همکاران نشان دادند که سرمایه اجتماعی برون گروهی اثر مثبت و معنادار بر رشد اقتصادی دارد و علامت سرمایه اجتماعی درون گروهی به شاخصهای سرمایه اجتماعی حساس است که می تواند مثبت یا منفی باشد (امیری و همکار، ۱۳۸۵: ۱۱۱-۱۱۲). مویدفرو نیز نشان داد که در استانهای که سرمایه اجتماعی عام پایین تر است، رشد اقتصادی نیز کمتر بوده است (مویدفرو، ۱۳۸۵). حسینی نیز بر همبستگی مثبت بین سرمایه اجتماعی و عملکرد اقتصادی تاکید دارد (حسینی، ۱۳۸۴).

با این حال تحقیقی که بر رابطه منفی بین توسعه و سرمایه اجتماعی تاکید دارد، کمتر وجود دارد. تنها تحقیقی که با بقیه تحقیقات نسبت متفاوتی دارد؛ تحقیق عبداللهی است که بر رابطه منفی و ظاهری توسعه و سرمایه اجتماعی تاکید دارد (عبداللهی و همکار، ۱۳۸۶: ۲۲۲ و عبداللهی، ۱۳۸۶: ۴۶). به نظر می رسد رابطه توسعه با سرمایه اجتماعی در ایران از پیچیدگی خاصی پیروی می کند. نتایج حاصل از این مقاله بر رابطه منفی بین این دو متغیر دلالت داشت. روابط منفی بین اکثر شاخص های سرمایه اجتماعی و توسعه نشانگر این امر است که ماهیت توسعه متغیر اصلی در این رابطه است. بنابراین عامترین نتیجه ای که می توان از این مقاله استنتاج کرد؛ نبود رابطه مثبت بین توسعه و سرمایه اجتماعی است. اکثر شاخص های اقتصادی رابطه منفی با سرمایه اجتماعی دارند.

با توجه به این که توسعه در ایران، امری بیرونی است و متولی آن دستگاههای دولتی است، رابطه منفی بین توسعه و سرمایه اجتماعی قابل توجیه (نه تبیین) است. برای این توجیه می توان دلایل زیر را اقامه کرد:

از نظر ما، توسعه فرایندی است که در طی آن، افراد جامعه دست به تولید کالای عمومی می زنند. توسعه خود محصول تولید کالاهای عمومی است. تولید کالای عمومی نیازمند وجود اعتماد متقابل بین افراد است. به عبارت دیگر، تا زمانی که شخص اطمینانی از

مشارکت افراد دیگر نداشته باشد، دست به مشارکت نمی‌زند. از آنجا که توسعه در ایران اساساً توسط دولت انجام می‌گیرد و نه افراد جامعه؛ بنابراین توسعه ارتباط کمتری به اعتماد اجتماعی و سرمایه اجتماعی دارد.

منابع

۱. آذر عادل، غلام‌رضایی داوود (۱۳۸۵)، رتبه بندی استانهای کشور با رویکرد تحلیل پوششی داده‌ها (با به کارگیری شاخصهای توسعه انسانی)، پژوهشهای اقتصادی ایران، شماره ۸ (۲۷)
۲. ابونوری، اسمعیل (۱۳۷۱)، معرفی یک الگوی جدید توزیع درآمد، برنامه و توسعه، شماره اول
۳. ابونوری، اسمعیل (۱۳۷۶)، اثر شاخص های اقتصاد کلان بر توزیع درآمد، تحقیقات اقتصادی، شماره ۵۱
۴. ابونوری، اسمعیل، خوشکار، آرش (۱۳۸۵)، اثر شاخص های اقتصاد کلان بر توزیع درآمد در ایران: مطالعه بین استانی، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۷۷
۵. امیری، میثم؛ رحمانی، تیمور (۱۳۸۵)، بررسی آثار سرمایه اجتماعی درون گروهی و برون گروهی بر رشد اقتصادی استانهای ایران، دو فصلنامه جستارهای اقتصادی، سال سوم، شماره ششم
۶. امینی نجات، پدالهی حسین، اینانلو صدیقه (۱۳۸۵)، رتبه بندی سلامت استانهای کشور، رفاه اجتماعی، شماره ۵ (۲۰)
۷. بختیاری، صادق؛ دهقانی زاده، مجید؛ حسین پور، سید مجتبی (۱۳۸۵)، بررسی جایگاه استانهای کشور از منظر شاخص توسعه انسانی، مجله دانش و توسعه، شماره ۱۹
۸. برهان یزدانی، سمیه (۱۳۸۳)، بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران طی دوران پس از انقلاب اسلامی، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته اقتصاد، دانشگاه الزهراء، استاد راهنما: ایرج توتونچیان
۹. پاتنام، روبرت (۱۳۷۷)، دموکراسی و سنت های مدنی (تجربه ایتالیا و درس هایی برای کشورهای در حال گذرا)، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران: نشر روزنامه سلام.
۱۰. تاجبخش، کیان (۱۳۸۴)، سرمایه اجتماعی، دموکراسی و توسعه، تهران، نشر شیرازه.
۱۱. تاجبخش، کیان؛ ثقفی مراد، کوهستانی نژاد مسعود (۱۳۸۲)، سرمایه اجتماعی و سیاستهای اجتماعی (بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران امروز)، رفاه اجتماعی ویژه نامه، شماره ۳ (پیاپی ۱۰)
۱۲. تقوایی، مسعود؛ قائد رحمتی، صفر (۱۳۸۵)، تحلیل شاخص های توسعه ی فرهنگی استانهای کشور، مجله جغرافیا و توسعه ی ناحیه‌ای، شماره هفتم
۱۳. حسین زاده دلیر، کریم؛ ملکی، سعید (۱۳۸۵)، بررسی وضعیت شاخص های توسعه انسانی در استان ایلام، مجیه جغرافیا و توسعه، شماره ششم
۱۴. حسینی سیدامیر حسین، علمی زهرا، شارع پور محمود (۱۳۸۶)، رتبه بندی سرمایه اجتماعی در مراکز استان های کشور، رفاه اجتماعی، شماره ۲۶
۱۵. حسینی، سید یعقوب، اسکندری، آتوسا (۱۳۷۸)، رتبه بندی استان های کشور از حیث برخورداری از شاخص های اقتصادی - اجتماعی، برنامه و بودجه، شماره ۵۱.
۱۶. حسینی، سید یعقوب، اسکندری، آتوسا (۱۳۷۸)، نگاهی اجمالی به تورم و نظریات تبیین کننده تورم، تعاون، دوره جدید، شماره ۹۹
۱۷. حسینی، سید امیر حسین (۱۳۸۴)، بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و سهم استان در تولید ناخالص داخلی برابر سال ۱۳۷۹، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم اقتصادی، دانشگاه مازندران
۱۸. دینی ترکمانی، علی (۱۳۸۵) تبیین افول سرمایه اجتماعی، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم شماره ۲۳، زمستان، صص ۱۴۷-۱۷۱.
۱۹. رحمانی، تیمور؛ امیری، میثم (۱۳۸۶)، بررسی تاثیر اعتماد بر رشد اقتصادی در استانهای ایران با روش اقتصادسنجی فضایی، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۷۸
۲۰. رحمانی، تیمور؛ عباسی نژاد، حسین؛ امیری، میثم (۱۳۸۶)، بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر رشد اقتصادی ایران؛ مطالعه موردی: استانهای کشور با روش اقتصادی سنجی فضایی، فصلنامه پژوهشهای اقتصادی، سال ششم، شماره دوم
۲۱. سعادت رحمان (۱۳۸۵)، تخمین سطح و توزیع سرمایه اجتماعی استان ها، رفاه اجتماعی، شماره ۲۳
۲۲. شارع پور، محمود (۱۳۸۰)، فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامد های آن، نامه انجمن جامعه شناسی ایران، سال اول شماره ۳.
۲۳. شارع پور، محمود (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی: مفهوم سازی، سنجش و دلالتهای سیاستگذاری، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان مازندران، معاونت اقتصادی و برنامه ریزی، ۲۱۰ صفحه.

۲۴. عبداللهی، محمد(۱۳۸۶)، مسائل و راه حل های سنجش و تحلیل سرمایه اجتماعی در ایران، فصلنامه علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، شماره ۳۸ و ۳۹
۲۵. عبداللهی، محمد؛ موسوی، میرطاهر(۱۳۸۶) سرمایه اجتماعی در ایران: وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان شناسی گذار، رفاه اجتماعی، شماره ۲۵
۲۶. فوکویاما، فرانسیس(۱۳۷۹)، «پایان نظم: سرمایه اجتماعی و حفظ آن»، مترجم غلامعباس توسلی، تهران: جامعه ایرانیان.
۲۷. فیلد، جان (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی، ترجمه جلال متقی، تهران موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی.
۲۸. کاظمی پور، عبدالمحمد. (۱۳۸۳). سرمایه اجتماعی در ایران، تحلیل ثانویه پیمایش های ۱۳۵۳-۱۳۸۲، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران: دفتر طرح های ملی.
۲۹. کلمن، جیمز. ۱۳۷۷. بنیاد های نظریه های جامعه شناسی. تهران. نشر نی
۳۰. مدنی قهفرخی، سعید. (۱۳۸۳). پیامدهای جنسیتی تخریب سرمایه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، نامه علوم اجتماعی، فصل شهریور، سال یازدهم، شماره ۳ (پیاپی ۲۳)
۳۱. مویدفر، رزیتا(۱۳۸۵)، بررسی روند تحولات سرمایه اجتماعی و پیامدهای اقتصادی آن در ایران، پایان نامه دکتری اقتصاد دانشگاه اصفهان.

Archive of SID